

PRZEMYSŁAW PARSZUTOWICZ

O symbolicznej pregnancji¹

On Symbolic Pregnancy

ABSTRACT: The aim of the article is to introduce and demonstrate the specificity of Cassirer's concept of symbolic pregnancy. This concept is considered by many scholars to be the most important, root concept of his entire philosophy of symbolic forms. It constitutes the originality of his phenomenology in comparison with that of Husserl, Brentano, Scheler or Heidegger.

KEY WORDS: Cassirer • symbolic pregnancy • symbolic forms • phenomenology

Ernst Cassirer, filozof wywodzący się z neokantowskiej szkoły marburskiej – uczeń Hermana Cohena i Paula Natorpa – jest autorem imponującej liczby rozpraw naukowych o wyjątkowo dużej rozpiętości tematycznej. W jego dorobku znajdziemy prace dotyczące poezji, filozofii antycznej, filozofii renesansu, teorii względności, teorii mitu, mechaniki kwantowej, filozofii polityki, antropologii filozoficznej, filozofii matematyki czy fenomenologii; znajdziemy tam prace poświęcone klasykom filozofii: Platonowi, Arystotelesowi, Kantowi, Leibnizowi, Kartezjuszowi, Mikołajowi z Kuzy, Galileuszowi, Goethemu, a także dyskusje filozofami jego czasów: z Husserlem, Natorpem, Simmelem, Diltheyem, Bergsonem czy Heideggerem. Wszystkie te obszary łączy jednak bardzo charakterystyczny sposób ujęcia i bardzo charakterystyczna metoda, którą posługiwał się Cassirer i którą w dużej mierze rozwinął – wywodząca się od Kanta metoda krytyczna. Nić wiążącą wszystkie jego prace i nadająca im szczególny rys widać zarówno w analizach historycznych, jak i analizach współczesnych mu teorii naukowych. Sama zaś metoda zostaje przedstawiona przede wszystkim w jego *opus magnum* – trzytomowej² *Filozofii form symbolicznych*.

¹ Niewielkie fragmenty niniejszego tekstu zostały przygotowane na potrzeby mojego wstępu do polskiego przekładu trzeciego tomu *Filozofii form symbolicznych*, który właśnie się ukazał.

² Od nie tak dawna – od 1995 roku – dzieło Cassirera bywa uznawane za czterotomowe. Zob.: E. Cassirer, *Philosophie der symbolischen Formen*, t. 4: *Zur Metaphysik der symbolischen Formen*, [w:] tenże, *Nachgelassene Manuskripte und Texte*, t. 1, Hamburg 1995.

Filozofia form symbolicznych zawiera rozwinięcie i rozszerzenie stworzonej przez Kanta metody transcendentalnej. Metoda ta, udoskonalona w szkole marburskiej, u Cassirera nabiera nowego wymiaru, pozwalającego na zastosowanie jej także poza dziedziną klasycznego przyrodoznawstwa galileuszowsko-newtonowskiego, do której odnosiła się Kantowska krytyka rozumu. Cassirer uogólnia niejako tę krytykę, analizując wszystkie wytwory ducha ludzkiego, analizując budujące znaczenia i przedmioty doświadczenia formy symboliczne, takie jak – przede wszystkim – mit, język i nauka. Oczywiście w jego pracach znajdziemy odniesienia również do innych takich form: religia, historia, technika, a nawet ekonomia (z zasady bowiem takich modalności budowania sensu może być nieskończenie wiele), jednak te trzy pierwsze są kluczowe – stanowią bowiem trzy główne stopnie obiektywizacji, których pozostałe są swego rodzaju wariacjami i mieszankami. I im odpowiednio (choć w pewnym uproszczeniu) poświęcone są trzy tomy *Filozofii form symbolicznych*.

Kanwa, na której jest utkany misterny system form symbolicznych, przedstawiona jest we wprowadzeniu do tomu pierwszemu, jednak najważniejsze wątki tej tkaniny znajdziemy w tomie trzecim zatytułowanym *Fenomenologia poznania*. Wprowadzone w nim i omówione zostają główne pojęcia koncepcji Cassirera, jej teoretyczny szkielet, na który składają się wyróżniane przez niego funkcje świadomości, poziomy obiektywizacji czy fenomeny źródłowe. Tu również znajdziemy pojęcie stanowiące zwornik całej konstrukcji: pojęcie symbolicznej pregnancji (*Symbolische Prägnanz*). Pojawia się przede wszystkim w odrębnym, poświęconym mu rozdziale tego tomu³ – i to ten właśnie rozdział został tutaj po raz pierwszy przedstawiony polskojęzycznym czytelnikom.

Wraz z postępem edycji najnowszych pism Cassirera i badań nad nimi pojęcie to uznawane jest coraz częściej za „pojęcie kluczowe”, choć na jego istotną rolę w „systemie” wskazywano już przed ukazaniem się *Nachlassu* i najważniejszych pism poświęconych pojęciu pregnancji i Cassirerowskiej fenomenologii⁴. Stanowi nawiązanie do ważnego nurtu dwudziestowiecz-

³ Nie jest to jednak jedyne miejsce, w którym możemy je znaleźć. Dziś interpretacje te wspierane są przez – w szczególności – opublikowanym dopiero w 2011 roku tekście *Prägnanz, symbolische Ideation*, [w:] *Ernst Cassirer's Nachlass, Hamburger Ausgabe*, t. 4, s. 51–84. Tekst ten uzupełnia nieco i wyjaśnia i dookreśla to pojęcie umacniając jego pozycję w centrum systemu form symbolicznych.

⁴ Zob. np.: J.M. Krois *Cassirer. Symbolic Forms and History*, London 1987, s. 52–57; Cassirer, *Neo-Kantianism and Metaphysics*, wyd. cyt. czy *Problematik, Eigenart und Aktualität der Cassirerschen Philosophie der symbolischen Formen*, [w:] *Über Ernst Cassirers Philosophie der symbolischen Formen*, *op.cit.* Zob. też: Phillip Dubach w artykule „*Symbolische Prägnanz*“ – *Schlüsselbegriff in Ernst Cassirers Philosophie der symbolischen*

nej psychologii – psychologii postaci (*Gestaltpsychologie*), w której Cassirer widzi najbardziej jaskrawy przykład „ogólnej tendencji myśli”, zaznaczającej się coraz wyraźniej w rozwoju nauki jego czasów – w fizyce, biologii⁵ i innych. Tendencja ta, co stanowi jeden z głównych motywów jego całej koncepcji, ma prowadzić do coraz wyraźniejszego prymatu pojęcia funkcji nad pojęciem substancji oraz idei całości nad ideą pierwotnych składowych. Ten prymat dokładnie charakteryzuje metodę transcendentálną.

Symboliczna pregnancja, bądź, jak niekiedy pisze Cassirer, symboliczna ideacja, jest funkcją świadomości, która nie tyle nakłada sens na treści postrzeżenia, co niejako wydobywa go z owych treści. „Samo postrzeżenie, otrzymuje mocą swej własnej wewnętrznej struktury rodzaj duchowej ‘artykulacji’, która, jako spójna w sobie, przynależy także do określonej struktury sensu”⁶ – czytamy w publikowanym tu fragmencie. Kierowana prawem pregnancji świadomość zmierza do ujęcia danych postrzeżeniowych w możliwie najlepszej w danych warunkach wyjściowych postaci, jako możliwe kompletnych, stabilnych, symetrycznych, jednolitych itd.⁷ W postrzeganiu dochodzi do idealizacji postrzeżeń zmysłowych zgodnie z tymi cechami, których układ jest oczywiście zależny od typu postrzeżenia. Doświadczenie fenomenologiczne jest zatem doświadczeniem, które w całkowicie niewymuszony, „naturalny” sposób układa materiał znajdujący się w polu poznawczym, dzieli go na części i buduje jedności, zgodnie z określonymi zasadami organizacji percepcji. Możliwa „ekonomia” postrzeganej postaci idzie w parze z dążeniem do możliwej „charakterystyczności” feno-

Formen?, *op.cit.*; Zob. też E.W. Orth, *Operative Begriffe in Ernst Cassirers Philosophie der symbolischen Formen*, [w:] *Über Ernst Cassirers Philosophie der symbolischen Formen*, Frankfurt am Main 1988, s. 45–74.

⁵ „Także współczesna psychologia wychodzi, jak współczesna fizyka i biologia od nowego pojęcia całości – twierdzi, że źródłowo dane nie są elementy w sensie jaki nadaje im Mach, nie izolowane barwy, tony, bodźce, zapachy, lecz raczej określone całości, ‘struktury’”. E. Cassirer, *Probleme der Kulturphilosophie*, [w:] *Ernst Cassirer’s Nachlass, Hamburger Ausgabe*, t. 5, s. 55. Zob. też. np. E. Cassirer, *Das Erkenntnisproblem in der Philosophie und Wissenschaft der neueren Zeit*, t. 4, [w:] *Ernst Cassirer’s Werke, Hamburger Ausgabe*, t. 5, s. 246.

⁶ E. Cassirer, *Symboliczna pregnancja*, wyd. niniejsze, s. 284.

⁷ Jednym z głównych celów psychologii postaci – szczególnie w pierwszym okresie jej rozwoju, było znalezienie podstawowych zasad, lub, jak nazywa je czasem Wertheimer – czynników budujących struktury poznania zmysłowego. Wyróżniono ich wiele, a sam Wertheimer wyróżnia następujące: 1) Zasada bliskości. 2) Zasada podobieństwa. 3) Zasada dobrej kontynuacji (ciągłości). 4) Zasada „wspólnego losu”. 5) Zasada figury i tła. 6) Zasada pregnancji (dobrej postaci). Zob. M. Wertheimer, *Untersuchungen zur Lehre von der Gestalt I*, „Psychologische Forschung“, (1922), 1, s. 47–58; tenże, *Untersuchungen zur Lehre der Gestalt II*, *op.cit.*, s. 301–350.

menu⁸. „K a ż d e postrzeżenie ‘mówi’ i znaczy nie tylko samo siebie, lecz pewnego rodzaju ‘całość’, jest w nim niejako zawarte *praegnans totius* – i ta jego pregnancja należy koniecznie do jego charakteru”⁹. Każde postrzeżenie jest zatem „brzemienne“ (*prägnant*) całością, całością sensu, który nie zostaje nałożony wtórnie na nieznaczące elementy, lecz przynależy do niego sam w sobie i jest w nim zawarty niejako jako potencja rozwinięcia w całość.

Symboliczna pregnancja jest u Cassirera pierwotną i nieredukowalną funkcją świadomości, „źródłowym fenomenem”, „prawdziwym ‘*a priori*’ (*echtes ‘Apriori’*), czymś, co istotnie pierwsze (*wesensmäßig Erstes*)¹⁰.

Kiedy oznaczymy – pisze Cassirer – specyficzną jedność sensu jako to, co pierwsze (*das Erste*), co samo nie wymaga ‘wyjaśnienia’, ponieważ wszelka ‘możliwość wyjaśnienia’ spoczywał właśnie na nim – wówczas rozwiązuje się natychmiast tajemnica symbolicznej ‘pregnancji’ części – bowiem ta ‘pregnancja’ jest niejako rodowodem, który poświadcza ich ‘pochodzenie’ z pewnej określonej sfery sensu.

I to tutaj, na poziomie fenomenalnym, mają swe źródło wszystkie formy symboliczne – tak jakościowe jak i modalne¹¹.

Prace nad przekładem były trudne przede wszystkim ze względu na to, że Cassirer porusza się na styku kilku tradycji fenomenologicznych i psychologicznych odnosząc je do swej własnej koncepcji. Język niemiecki łączy te tradycje naturalnie, jednak polski przekład uzależniony jest od istniejących i zakorzenionych już w polskiej tradycji filozoficznej przekładów najważniejszych terminów. W przedstawionym tu tekście Cassirer dyskutuje m.in. z Brentanem i Husserlem, a obaj autorzy doczekali się w języku polskim wielu tłumaczeń i opracowań, w których użyta terminologia jest niekiedy bardzo rozbieżna. Kilka słów wyjaśnienia i usprawiedliwienia takiej a nie innej decyzji translatorskiej należy się jednak przede wszystkim, gdy idzie do tytułowe pojęcie.

Samo pojęcie postanowiono pozostawić w spolszczonej postaci źródłowej, by poprzez arbitralny wybór terminu oznaczającego jedynie

⁸ Zob.: M. Wertheimer, *Untersuchungen zur lehre der Gestalt II*, „Psychologische Forschung“, 4 (1923), s. 318.

⁹ E. Cassirer, *Präsentation und Repräsentation*, [w:] *Ernst Cassirer's Nachlass, Hamburger Ausgabe*, t. , s. 7.

¹⁰ *Idem*, *Symboliczna pregnancja*, *op.cit.*, s. 285.

¹¹ *Idem*, *Prägnanz, symbolische Ideation*, *op.cit.*, s. 83.

jeden z jego aspektów nie stracić jego złożonego sensu. Niemieckie słowo *Die Pränanz* posiada podobnie jak jego łacińskie źródło dwa różne znaczenia. W pierwszym oznacza „właściwy”, „odpowiedni”, „wiązący”, „ważki”, „doniosły” oraz „pełny znaczenia”, w drugim oznacza „ciążarny”, „brzemienny” (*prae*-przed + *gnasci*-rodzić). Oba znaczenia obecne są w pojęciu wykorzystywanym zarówno przez gestaltystów, jak i przez Cassirera. Pierwsze z nich nakierowuje nas na niepowtarzalność postrzeżenia, jego swoistość i jego charakterystyczne piętno (zresztą w niemieckim pojęciu *Pränanz* możemy znaleźć też czasownik *pragen* – odciskać, bić monetę), drugie na „brzemienność” sensem – a zatem pewną potencję, jaką posiada postrzeżenie zmysłowe w swym rozwinięciu do najbardziej charakterystycznej i najbardziej właściwej formy. Decyzję ułatwiła – co prawda niezbyt powszechna – obecność w tradycji przekładu i podręcznikach psychologii bezpośredniej adaptacji terminu niemieckiego – *pregnancja*¹². Ze względu na bliskość zarówno merytoryczną, jak i personalną Cassirera i gestaltystów także w przypadku pojęcia, którego używa Cassirer – „symbolicznej *pregnancji*” – postanowiono tę tradycję wykorzystać.

Właśnie w tych dwóch aspektach źródłosłowu tkwi bowiem oryginalność Cassirerowskiej fenomenologii względem fenomenologii Brentana, Husserla, Natorpa, Schelera czy Heideggera.

PRZEMYSŁAW PARSZUTOWICZ – dr hab., Profesor w Zakładzie Filozofii Nowożytnej i Współczesnej IFiS PAN oraz w Katedrze Filozofii i Metodologii Nauk Politechniki Gdańskiej. Zajmuje się historią i teorią transcendentalizmu. Tłumacz pism Kanta i Cassirera. Autor książek: *Filozofia jako krytyka poznania. Wprowadzenie do transcendentalizmu Ernsta Cassirera* (Warszawa 2013); *Fenomenologia form symbolicznych. Podstawowe pojęcia i inspiracje „późnej” filozofii Ernsta Cassirera* (Warszawa 2013).

PRZEMYSŁAW PARSZUTOWICZ – Professor at Department of History of Modern and Contemporary Philosophy, Institute of Philosophy and Sociology, Polish Academy of Sciences, and at Department of Philosophy and methodology of Sciences, Gdansk University of Technology. His current research interests include history and theory of transcendental philosophy. Author of books: *Filozofia jako krytyka poznania. Wprowadzenie do transcendentalizmu Ernsta Cassirera* [Philosophy as Critique of knowledge. Introduction to Ernst Cassirer's Transcendentalism] (Warsaw 2013); *Fenomenologia form symbolicznych. Podstawowe pojęcia i inspiracje „późnej” filozofii Ernsta Cassirera* [Phenomenology of Symbolic Forms. Basic Concepts and Inspirations of Ernst Cassirer's „late” Philosophy] (Warsaw 2013).

ORCID: 0000-0002-2491-7468

¹² Zob. np. T. Tomaszewski, *Główne idee współczesnej psychologii*, Warszawa 1998, s. 100; tenże, *Problemy i kierunki współczesnej psychologii*, Warszawa 1968, s. 76.